

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

In onderlinge samenhang bezien. De pragma-dialectische reconstructie van complexe argumentatie in rechterlijke uitspraken

Plug, H.J.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Plug, H. J. (2000). *In onderlinge samenhang bezien. De pragma-dialectische reconstructie van complexe argumentatie in rechterlijke uitspraken*. Amsterdam: in eigen beheer.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Conclusie

10.1 Belangrijkste bevindingen

Hoe kan complexe argumentatie in rechterlijke uitspraken op een verantwoorde manier worden gereconstrueerd? Het doel van deze studie was die vraag te beantwoorden in het kader van de pragma-dialectische argumentatietheorie. Voordat is ingegaan op problemen die zich bij de reconstructie van de relatie tussen argumenten kunnen voordoen, is een pragma-dialectische karakterisering gegeven van de verschillende vormen van complexe argumentatie die de rechter in zijn betoog naar voren kan brengen. Uitgaande van die karakterisering is vervolgens nagegaan welke aanwijzingen bruikbaar zijn om de relatie tussen argumenten op een verantwoorde manier te reconstrueren.

Problemen bij de reconstructie van complexe argumentatie kunnen tot gevolg hebben dat de explicatiefunctie en de controlefunctie van een vonnis niet optimaal worden vervuld. In hoofdstuk 2 heb ik laten zien dat reconstructieproblemen in het licht van de controlefunctie expliciet aan de orde worden gesteld in de vorm van motiveringsklachten. Uit een overzicht van adviezen die erop gericht zijn de explicatiefunctie van een vonnis te verbeteren, is daarentegen gebleken dat problemen bij het achterhalen van de samenhang tussen de argumenten daarbij nauwelijks aan bod komen. Aan deze problemen wordt ten onrechte weinig aandacht besteed, want onvoldoende inzicht in de argumentestructuur kan gevolgen hebben voor de begrijpelijkheid en de aanvaardbaarheid van de motivering en de beslissing.

Alvorens in te gaan op complicaties die bij het achterhalen van de samenhang tussen argumenten kunnen optreden, heb in hoofdstuk 3 vastgesteld welke in een vonnis uitgevoerde taalhandelingen bij de analyse van complexe argumentatie moeten worden betrokken. Daarbij ben ik ervan uitgegaan dat een rechterlijke uitspraak als een onderdeel van een juridische discussie kan

worden beschouwd waarin de rechter zijn beslissing verdedigt tegen (mogelijke) kritiek van procespartijen, hogere instanties of belanghebbenden. Het pragma-dialectische ideaalmodel voor een redelijke discussie geeft aan welke taalhandelingen voor de opeenvolgende fasen voor het oplossen van een verschil van mening relevant zijn. Omdat die fasen in grote mate overeenkomen met de fasen die doorlopen moeten worden bij de oplossing van een juridisch geschil, is het model een geschikt heuristisch instrument voor de analyse van een juridische discussie (het proces). Aan de hand van dit model ben ik nagegaan hoe de discussie die aan de beslissing van de rechter is voorafgegaan, wordt weergegeven in een rechterlijke uitspraak (het produkt). In een analytisch overzicht van een rechterlijke uitspraak heb ik aangegeven welke taalhandelingen relevant zijn voor de analyse en de beoordeling van een uitspraak en voor de reconstructie van complexe argumentatie. Het analytisch overzicht van taalhandelingen in een rechterlijke uitspraak wijkt op een aantal punten af van dat van een juridische discussie. De confrontatiefase moet worden uitgebreid met taalhandelingen waarmee de rechter aangeeft welke proposities niet ter discussie staan. Daarnaast moet de confrontatiefase worden uitgebreid met taalhandelingen waarmee de rechter aangeeft welke argumenten volgens hem door elk van de partijen naar voren zijn gebracht. Deze uitbreiding heb ik gerechtvaardigd door te laten zien dat motiveringsklachten ten aanzien van deze taalhandelingen in principe gehonoreerd kunnen worden.

Motiveringsklachten waarin kritiek wordt geuit op de reconstructie van complexe argumentatie kunnen gericht zijn op taalhandelingen in de confrontatiefase en de argumentatiefase van een uitspraak. Motiveringsklachten die betrekking hebben op de confrontatiefase kunnen inhouden dat de rechter de relatie tussen de argumenten van procespartijen onjuist heeft geïnterpreteerd. Motiveringsklachten die betrekking hebben op de argumentatiefase kunnen inhouden dat hij de relatie tussen de overwegingen onduidelijk of onjuist heeft weergegeven.

Nadat duidelijk is geworden welke taalhandelingen bij de analyse van een rechterlijke uitspraak betrokken moeten worden, ben ik in hoofdstuk 4 nagegaan welke vormen van complexe argumentatie onderscheiden moeten worden. Bij de analyse van complexe argumentatie wordt in de pragma-dialectische argumentatietheorie onderscheid gemaakt tussen nevenschikkende, meervoudige en onderschikkende argumentatie. Ik heb deze typologie vergeleken met onderscheidingen die in andere, monologisch of dialogisch

georiënteerde benaderingen van argumentatie worden gemaakt. Daarbij ben ik nagegaan of er in die benaderingen onderscheidingen worden gemaakt die aanleiding geven om de pragma-dialectische typologie uit te breiden of te preciseren.

Een zinvolle precisering van de pragma-dialectische typologie wordt gegeven in de dialogisch georiënteerde studie van Snoeck Henkemans (1992). Zij maakt duidelijk hoe het onderscheid tussen verschillende argumentatiestructuren verklaard kan worden door na te gaan hoe verschillende vormen van kritiek en de reacties daarop in een discussie resulteren in verschillende typen complexe argumentatie. Aan de hand van voorbeelden heb ik laten zien dat de precisering die Snoeck Henkemans met behulp van een interactionele analyse van argumentatie aanbrengt, een bruikbaar uitgangspunt vormt voor de analyse van complexe argumentatie in rechterlijke uitspraken.

Een standpunt van de rechter wordt verdedigd met meer dan een zelfstandig argument (meervoudige argumentatie) als kritiek op een zelfstandige verdediging van het standpunt mogelijk succesvol is. Nevenschikkende argumentatie wordt naar voren gebracht om kritiek op de argumentatie te pareren door middel van aanvullende argumentatie. In de eerste plaats kan worden geprobeerd om de kritiek op een argument te weerleggen in een aanvullend argument (complementaire argumentatie). In de tweede plaats kan worden geprobeerd om in een aanvullend argument een nieuwe rechtvaardiging voor het standpunt te geven die samen met het gekritiseerde argument alsnog een voldoende rechtvaardiging voor het standpunt vormt (cumulatieve argumentatie). Als kritiek betrekking heeft op de aanvaardbaarheid van de propositionele inhoud van een argument kan onderschikkende argumentatie naar voren worden gebracht waarin wordt geprobeerd de aanvaardbaarheid met een nieuw argument te rechtvaardigen.

Uitbreiding van deze onderscheidingen is noodzakelijk om recht te doen aan het feit dat de argumentatie van de rechter verschillende functies tegelijkertijd kan hebben. Een beslissing kan vanuit de controlefunctie van een vonnis beziën voldoende gerechtvaardigd zijn door één argument naar voren te brengen. Met het oog op de explicatiefunctie van een vonnis kan echter een tweede argument naar voren worden gebracht, waarin niet wordt geanticipeerd op mogelijke kritiek van een hogere rechter, maar op die van een andere antagonist. Op die manier kan asymmetrische nevenschikkende argumentatie ontstaan waarin het ene argument in de nevenschikking in principe een voldoende rechtvaardiging voor het standpunt kan vormen, maar het andere argument niet.

In hoofdstuk 5 ben ik nagegaan of benaderingen van complexe argumentatie in de juridische literatuur aanleiding geven om de typen argumentatiestructuren die vooralsnog onderscheiden zijn verder aan te passen of te wijzigen. In rechtstheoretische studies van onder andere Alexy (1978), Aarnio (1983, 1987) en Peczenik (1983) wordt in de modellen voor de rationele reconstructie van rechterlijke beslissingen vooral ingegaan op de ondersteuningsrelaties tussen argumenten. Bij de analyse van de rechtvaardiging van een rechterlijke beslissing maken zij onderscheid tussen de interne en de externe rechtvaardiging van een beslissing. De interne rechtvaardiging heeft betrekking op de logische structuur van de redenering, die bestaat uit de feiten, de rechtsregel en de beslissing. De externe rechtvaardiging heeft betrekking op de argumentatie waarmee de aanvaardbaarheid van de feiten en de (interpretatie van) de rechtsregel vervolgens gerechtvaardigd worden. Dit onderscheid geeft inzicht in het soort argumenten waaruit onderschikkende argumentatie in principe is opgebouwd. Voor zover in deze studies wordt ingegaan op de structurele samenhang tussen argumenten die op beide niveaus kunnen worden aangevoerd, wordt een globaal onderscheid gemaakt tussen afhankelijke en onafhankelijke argumenten.

Om na te gaan hoe complexe argumentatie op het niveau van de interne en de externe rechtvaardiging tot stand komt, heb ik gebruik gemaakt van empirisch georiënteerde studies van onder anderen MacCormick en Summers (1991) en Snijders (1978). In deze studies wordt een beschrijving gegeven van de regelmatigheden in de manier waarop beslissingen in de praktijk gerechtvaardigd worden. Op het niveau van de interne rechtvaardiging van een beslissing kan de complexiteit van de argumentatie worden bepaald door de structuur van de rechtsregel en de uitgebreidheid waarmee de feiten worden behandeld. De complexiteit van de argumentatie op het niveau van de externe rechtvaardiging wordt bepaald door de vraag of en hoe uitgebreid (mogelijke) tegenwerpingen tegen de interpretatieve beslissingen die op dit niveau worden genomen, behandeld worden. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen een collisie van argumenten en alternatieve argumentatie.

Hoewel deze empirische studies meer inzicht bieden in de factoren die van invloed kunnen zijn op de complexiteit van argumentatie in rechterlijke uitspraken, wordt niet precies duidelijk gemaakt hoe die factoren van invloed zijn op de samenhang tussen de argumenten.

In deel twee van deze studie ben ik nagegaan hoe verschillende vormen van complexe argumentatie kunnen worden herkend en kunnen worden gerecon-

strueerd. Om op beide niveaus in de rechtvaardiging van een rechterlijke beslissing een verantwoorde reconstructie te kunnen geven van de relatie tussen de argumenten, heb ik geprobeerd vast te stellen hoe de factoren die van invloed zijn op de complexiteit van argumentatie gepreciseerd kunnen worden in termen van pragma-dialectische vormen van complexe argumentatie. Bovendien heb ik aangegeven welke aanwijzingen een hulpmiddel kunnen vormen om vast te stellen hoe de argumentatie is gestructureerd.

De complexiteit van de interne rechtvaardiging wordt onder andere bepaald door de rechtsregel die aan een beslissing ten grondslag ligt. Aan de samenhang tussen de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan wil een bepaald rechtsgevolg kunnen optreden, kunnen aanwijzingen worden ontleend om vast te stellen wat de relatie is tussen de overwegingen die de beslissing rechtvaardigen. Een cumulatieve relatie tussen de voorwaarden in een positief geformuleerde regel resulteert in principe in nevenschikkende argumentatie. Een alternatieve relatie tussen de voorwaarden resulteert in principe in enkelvoudige of meervoudige argumentatie. In hoofdstuk 6 heb ik laten zien dat daarnaast ook het karakter van de opsomming van de voorwaarden van invloed is op de argumentatieve relatie tussen de overwegingen. Door na te gaan of de opgesomde voorwaarden limitatief of enuntiatief zijn, kan worden gerechtvaardigd waarom taalhandelingen waarvan de strekking op het eerste gezicht niet duidelijk is, wel of niet als argument moeten worden opgevat. Als de voorwaarden in de rechtsregel limitatief worden opgesomd, kunnen deze taalhandelingen in principe buiten beschouwing blijven. Als de voorwaarden enuntiatief worden opgesomd kunnen deze taalhandelingen als argumenten beschouwd worden die deel uitmaken van een (asymmetrische) nevenschikking.

Vervolgens heb ik aan de hand van jurisprudentie gedemonstreerd welke complicaties bij het vaststellen van de relatie tussen de voorwaarden en het achterhalen van het karakter van de opsomming kunnen optreden. Interpretatieproblemen over de samenhang tussen voorwaarden kunnen ontstaan vanwege de lexicale ambiguïteit van voegwoorden als *of* en *en*. De lexicale ambiguïteit van deze voegwoorden kan ook tot gevolg hebben dat de inhoud van de voorwaarden niet duidelijk is. Interpretatieproblemen over het karakter van de opsomming kunnen ontstaan als expliciete aanwijzingen daarvoor ontbreken of vanwege de deontische modaliteit in de rechtsgevolgbepaling.

Als er voor de reconstructie van complexe argumentatie geen aanwijzingen kunnen worden ontleend aan de structuur van de rechtsregel(s), dan kunnen

pragma-dialectische aanwijzingen aanknopingspunten verschaffen om de samenhang tussen de argumenten vast te stellen. In hoofdstuk 7 heb ik eerst laten zien dat er aanwijzingen kunnen worden ontleend aan de formulering van de argumenten en het standpunt. Vervolgens heb ik aangegeven hoe dialogische aanwijzingen een hulpmiddel kunnen zijn om de relatie tussen argumenten te bepalen. Bij de behandeling van dialogische aanwijzingen is het uitgangspunt dat het van belang is dat contra-argumenten en de verwerping van die contra-argumenten in de analyse van de motivering onderscheiden en geëxpliciteerd worden. In de eerste plaats omdat deze argumentatieve elementen in de motivering bijdragen aan de rechtvaardiging van een beslissing. Door ze impliciet te laten, is de reconstructie van de motivering onvolledig en worden contra-argumenten en de verwerping ervan als overbodige taalhandelingen beschouwd, waardoor geen recht wordt gedaan aan een poging om een beslissing aanvaardbaar te maken.

In de tweede plaats is het van belang om argumenten, contra-argumenten en de verwerping ervan in de analyse van een motivering van elkaar te onderscheiden en te expliciteren vanwege de beoordeling van de motivering. Kritiek op de motivering van een beslissing kan immers in principe betrekking hebben op een argument dat de beslissing rechtvaardigt, op de weergave van een bezwaar dat tegen dat argument naar voren wordt gebracht of op de ontkrachting van dat bezwaar. Elk van deze drie onderdelen van de argumentatie kan aanleiding zijn om de aanvaardbaarheid van de beslissing in twijfel te trekken. Vanuit de controlefunctie van de motivering bezien, is het noodzakelijk dat nagegaan kan worden of er is ingegaan op contra-argumenten die als essentiële stellingen beschouwd zouden kunnen worden om zo de aanvaardbaarheid van de beslissing vanuit een intern-juridisch perspectief te kunnen beoordelen. Vanuit de explicatiefunctie is de reactie op contra-argumenten van belang in verband met de beoordeling van de aanvaardbaarheid van de beslissing vanuit een extern-juridisch perspectief.

Contra-argumenten in de motivering worden als argumenten beschouwd die deel uit maken van nevenschikkende argumentatie. Wanneer het vanuit een intern-juridisch perspectief noodzakelijk is dat contra-argumenten in motivering aan de orde komen (verworpen of afgewogen worden), bijvoorbeeld omdat het essentiële stellingen betreft, dan moet hun relatie met het argument waartegen ze opgeworpen zijn geanalyseerd worden als een complementaire nevenschikking. Wanneer het niet noodzakelijk is dat een contra-argument in de motivering aan de orde komt, maar de behandeling ervan als een poging moet worden beschouwd om de beslissing voor betrokkenen

aanvaardbaarder te maken, is de relatie van de verwerping van het contra-argument met het pro-argument eveneens complementair-nevenschikkend, maar asymmetrisch. Het contra-argument en de verwerping ervan dragen wel bij aan de aanvaardbaarheid van de beslissing, maar kritiek die ertegen naar voren zou kunnen worden gebracht kan niet tot aantasting van de beslissing leiden.

In hoofdstuk 8 heb ik aandacht besteed aan de reconstructie van complexe argumentatie waarin een overweging ten overvloede naar voren wordt gebracht. Uit de jurisprudentie blijkt dat als er in de rechtvaardiging van een rechterlijke beslissing een overweging ten overvloede wordt aangevoerd, het vaak niet direct duidelijk is wat de relatie van die overweging is met andere overwegingen. Die onduidelijkheid wordt onder andere veroorzaakt doordat de omschrijvingen van dit type argumentatie in de literatuur nogal van elkaar verschillen. Het globale onderscheid dat wordt gemaakt tussen 'eigenlijke' en 'oneigenlijke' overwegingen ten overvloede heb ik nader gepreciseerd door na te gaan welke functie de overwegingen kunnen hebben en hoe ze zich kunnen verhouden tot andere overwegingen in de motivering. Als er in een overweging ten overvloede een argument naar voren wordt gebracht dat het standpunt zelfstandig ondersteunt, dan maakt de overweging deel uit van meervoudige argumentatie. Als er een argument in naar voren wordt gebracht dat in samenhang met een ander argument een voldoende rechtvaardiging vormt, dan moet de relatie tussen de argumenten als nevenschikkende argumentatie worden geanalyseerd. In beide gevallen is de overweging ten overvloede 'oneigenlijk' omdat deze een argument bevat dat, al dat niet samen met andere argumenten, een directe ondersteuning vormt van het standpunt dat ter discussie staat. Een overweging ten overvloede is daarentegen 'eigenlijk' als er een argument in naar voren wordt gebracht dat deel uit maakt van een asymmetrische nevenschikking of dat een standpunt ondersteunt dat buiten de beslissing staat. Ook als de overweging geen argumentatieve functie heeft, maar bijvoorbeeld tot doel heeft de beslissing toe te lichten, is er sprake van een 'eigenlijke' overweging ten overvloede.

In plaats van uitdrukkingen waarmee een overweging expliciet als ten overvloede wordt geïntroduceerd, zoals 'ten overvloede wordt overwogen dat', worden in de praktijk ook andere woorden of uitdrukkingen als indicator van een 'eigenlijke' overweging ten overvloede opgevat. Aan de hand van een analyse van uitspraken waarin *daargelaten, al was het maar omdat, trouwens* en *overigens* als indicatoren van 'eigenlijke' overwegingen ten overvloede

worden geïnterpreteerd, heb ik laten zien dat deze verbale aanwijzingen die interpretatie niet zonder meer rechtvaardigen.

Ter rechtvaardiging van beslissingen over de interpretatie van rechtsregels worden, net als voor andere juridische beslissingen, pro- en contra-argumenten tegen elkaar afgewogen. In hoofdstuk 9 ben ik nagegaan welke afwegingsstrategieën er worden toegepast en hoe ze kunnen worden gereconstrueerd. Daarbij ben ik uitgegaan van een dialogische karakterisering van de vier afwegingsstrategieën die door MacCormick en Summers (1991) onderscheiden worden. In deze afwegingsstrategieën gaat het steeds om contra-argumenten die rechtstreeks gericht zijn tegen de interpretatieve beslissing die verdedigd wordt. Uit een aantal voorbeelden blijkt dat drie van de vier afwegingsstrategieën in principe ook in de Nederlandse rechtspraak worden toegepast. In de eerste plaats kan het contra-argument worden weerlegd omdat de propositionele inhoud ervan niet juist is. In de tweede plaats kan het contra-argument irrelevant zijn of onvoldoende argumentatieve kracht hebben. In de derde plaats kan het contra-argument in vergelijking met het pro-argument onvoldoende argumentatieve kracht hebben. Bij deze vorm van afweging wordt in de rechtvaardiging soms alleen geëxpliciteerd waarom aan het contra-argument weinig gewicht moet worden toegekend of waarom het pro-argument zwaarwegend is. In een van de vier strategieën die MacCormick en Summers onderscheiden wordt expliciet een beroep gedaan op een voorrangsregel voor de toepassing van interpretatiemethoden. Deze strategie wordt in de Nederlandse rechtspraak in principe niet toegepast. De samenhang tussen de argumenten die tegen elkaar worden afgewogen is in alle gevallen nevenschikkend. Een antwoord op de vraag of deze nevenschikkende argumentatie asymmetrisch is of niet, is afhankelijk van theoretische opvattingen over de motiveringsverplichtingen ten aanzien van dit type beslissingen.

Tot slot is in hoofdstuk 9 nader ingegaan op het onderscheid dat Snijders (1978) maakt tussen alternatieve argumentatie en een collisie van argumentatiefactoren. Het onderscheid tussen deze twee vormen van complexe argumentatie heeft betrekking op de inhoud van de argumenten die tegen elkaar worden afgewogen. De manier waarop verschillende argumentatiefactoren (interpretatiemethoden) tegen elkaar worden afgewogen is niet bepalend voor het onderscheid. In alternatieve argumentatie wordt in de pro-argumentatie en in de contra-argumentatie een beroep gedaan op dezelfde argumentatiefactor. In een collisie van argumentatiefactoren worden verschillende argumentatiefactoren tegen elkaar afgewogen. Uit de analyse van een aantal uitspraken

uit het corpus dat door Snijders is gebruikt, is gebleken dat het inhoudelijke criterium voor het onderscheid tussen beide vormen van complexe argumentatie niet van invloed is op de manier waarop de argumenten tegen elkaar worden afgewogen en dat de afwegingsstrategieën die zijn onderscheiden zowel in alternatieve argumentatie als in een collisie van argumentatiefactoren is toegepast.

10.2 Vervolgonderzoek

In deel 1 ben ik nagegaan welke taalhandelingen in een vonnis bij de analyse van complexe argumentatie betrokken moeten worden. Daarbij heb ik mij geconcentreerd op taalhandelingen waarmee het dialogisch karakter van een vonnis tot uitdrukking komt en waartegen motiveringsklachten kunnen worden opgeworpen die betrekking hebben op de samenhang tussen argumenten. Allerlei specifiek procesrechtelijke aspecten die een rol kunnen spelen bij de analyse en de beoordeling van de argumentatie die in een vonnis naar voren wordt gebracht zijn buiten beschouwing gebleven. Om na te gaan of deze procesrechtelijke aspecten op een zinvolle manier in termen van het pragma-dialectische discussiemodel kunnen worden geanalyseerd, is een verfijndere analyse van de taalhandelingen die een vonnis naar voren kunnen worden gebracht noodzakelijk.

In deel 1 heb ik ook aangegeven welke vormen van complexe argumentatie onderscheiden moeten worden om een adequate reconstructie te kunnen geven van de samenhang tussen argumenten op het niveau van de interne en externe rechtvaardiging van rechterlijke beslissingen. Aan de hand van voorbeelden heb ik weliswaar laten zien hoe de manieren waarop pro- en contraargumenten tegen elkaar kunnen worden afgewogen geanalyseerd kunnen worden, maar daar kunnen uiteraard geen kwantitatieve of rechtsvergelijkende conclusies aan worden verbonden zoals dat gebeurt in het onderzoek van MacCormick en Summers of Snijders. Wel blijkt uit de analyses dat de pragma-dialectische onderscheidingen een geschikte basis zijn voor systematisch onderzoek naar patronen van (interpretatieve) argumenten in de rechtspraak. De onderscheidingen vormen een hulpmiddel voor kwantitatief en rechtsvergelijkend onderzoek naar de juridische argumentatiepraktijk.

Behalve voor empirisch georiënteerd vervolgonderzoek kan deze studie ook aanknopingspunten bieden voor normatief georiënteerd onderzoek. Nagegaan kan worden hoe kan worden vastgesteld of de manier waarop contra-argu-

menten in de motivering worden behandeld aanvaardbaar is. De beantwoording van die vraag hangt samen met de discussie over het belang en de functie van de motivering. Als de rechter niet alle (mogelijke) tegenwerpingen hoeft te behandelen, moet worden nagegaan of het volstaat als hij uitsluitend reageert op essentiële stellingen van partijen en hoe kan worden bepaald wat die stellingen precies zijn. Bij de selectie van contra-argumenten die behandeld moeten worden in de rechtvaardiging van interpretatieve beslissingen zou dienen te worden nagegaan of gebruik kan worden gemaakt van de kritische vragen bij het argumentatieschema dat wordt toegepast. In hoeverre is het bijvoorbeeld noodzakelijk bij de beoordeling van een analogieredenering die ten grondslag ligt aan een beslissing in te gaan op tegenwerpingen die voortvloeien uit de kritische vragen die bij dat argumentatieschema behoren? Ook zou kunnen worden onderzocht hoe kan worden bepaald of contra-argumenten adequaat zijn weerlegd. Met andere woorden: welke deugdelijkheidscriteria kunnen ten aanzien van de behandeling van contra-argumentatie worden gehanteerd? Is een contra-argument voldoende weerlegd als de Hoge Raad, zoals in de *wrongful birth* zaak, stelt 'dat een bepaalde consequentie die de beslissing met zich mee zou kunnen brengen de Hoge Raad weinig overtuigend voorkomt' of is de tegenwerping pas adequaat weerlegd als de Hoge Raad deze uitspraak nader ondersteunt met argumenten? En moeten aan de argumenten waarmee het contra-argument wordt weerlegd dezelfde eisen worden gesteld als aan de argumenten die het standpunt rechtstreeks ondersteunen?

In deel 2 heb ik verschillende aanwijzingen behandeld voor de reconstructie van complexe argumentatie in rechterlijke uitspraken. De aanwijzingen die ontleend kunnen worden aan de verbale presentatie van een vonnis zijn verre van compleet. Niet alleen moet het onderzoek naar indicatoren voor de samenhang tussen argumenten verder worden uitgebreid, ook zou verder onderzoek moeten worden gedaan naar aanwijzingen die een indicatie geven van het gewicht van een argument en aanwijzingen die duiden op overwegingen ten overvloede. Bij dit onderzoek zou aansluiting gezocht kunnen worden bij het indicatorenonderzoek dat wordt uitgevoerd door Van Eemeren, Houtlosser en Snoeck Henkemans. Daarin wordt de invloed van stilistische eigenschappen van argumentatief taalgebruik op de begrijpelijkheid en de aanvaardbaarheid ervan onderzocht. Integratie van dit onderzoek met onderzoek naar stilistische eigenschappen van juridisch argumentatief taalgebruik kan niet alleen meer aanwijzingen opleveren voor de analyse van complexe argumentatie in rechterlijke uitspraken, maar ook tot gerichte adviezen leiden

voor de presentatie van complexe argumentatie in dit type teksten. De resultaten van dergelijk onderzoek kunnen bovendien bijdragen aan het ontwikkelen van methoden voor argumentatieve vaardigheden in het juridische onderwijs.

